

Miten ikääntyneiden ihmisten oikeudet toteutuvat?

Kommenttipuheenvuoro esitykseen: Hennomari Mikkola, Tutkimusprofessori, Kela. Miten ikääntyneet käyttävät Kelan etuuksia ja mitä haasteita niissä on?

Vanhusasiainvaltuutetun tilaisuus Helsinki 11.05.2023

Kari Veikko Itkonen

Kommenttipuheenvuoro köyhien ja syrjäytettyjen vanhusten näkökulmasta

”Luukusta tipahti se eläkelappu, kun Helsingin herrat näin ilmoitti.

’Nyt sulta raadanta kerralla loppu’,

se lause mun mieleni virvoitti.

Innossain pannuun mä kahvia hutkin, eläkepaperit niin huolella tutkin.

Vaikka minä vanha ja viisas oon, sekosin mä pykälien viidakkoon.

Perusosa, tukiosa, tukilisä, apulisä.

Kuka hitto niistä oikein selvän saa!

Vuokralisä, hoitolisä, perhelisä.

Hyvä Isä etkö voisi minua jo armahtaa!”

Näin laulaa Veikko Lavi vuonna 1970 julkaistulla levyllä Tukilisä Jenkka.

Haastattelin Tampereella Kotitorien sosiaali- ja palveluohjaajia. Heidän näkemyksensä voidaan kiteyttää yhden heistä lausumaan: ”Minä joudun usein sanomaan vanhusasiakkaileni, älkää yrittäkö itse täyttää Kelan kaavakkeita ja hakea tukia, että ette turhaantuisi. Antakaa minun auttaa teitä”. Perusongelma tukien hakemisessa on siis jatkunut yli 50 vuotta.

Sota-ajan jälkeinen vanhus ei kuitenkaan halua olla kruunun raakki, kunnan elätti, huutolaisvanhus, vaan on tottunut sinnittelemään itsenäistä elämää, omin avuin, eikä halua ottaa vastaan armopaloja.

Terveyskeskuslääkäri Heli Yli-Rämi kysyi Aamulehden haastattelussa 17.04.2023: ”Mitä voi tehdä, jos potilas sanoo, että ei ole varaa ostaa lääkettä, eikä hän halua ottaa yhteyttä sosiaalipalveluihin?”

Ihmisarvon kannalta olennainen kysymys on, kuinka paljon tukiin oikeutettuja köyhiä vanhuksia on järjestelmän ulkopuolella, vaikka tuet olisivat tarpeellisia heidän elämän

laatunsa parantamiseksi ja niillä voitaisiin mahdollisesti ennaltaehkäistä myöhempiä kalliita hoitotoimenpiteitä.

Miksi vanhus on tukipalvelujen ulkopuolella?

1. Ei ole tietoa, ei osaa, ei jaksakaan hakea, sairaus tai muu voimattomuus, ei ole ketään auttajaa tukien hakemisessa.
2. Ei tahdo hakea: köyhyys ei ole synty, mutta on se häpeä, sanoo suomalainen vanha sananlasku.

Säästöt vaikuttavat tukiin. Monet vanhukset ovat säästäneet ikänsä sukanvarteen pahan päivän varalle, jotkut arkkurahaan, hautakiveen ja hautauskuluihin. Näitä säästöjä ei haluta käyttää arjen menoihin, joten Kelan tuet jää hakematta, saamatta ja lääkkeitkin ostamatta. Osalla vanhuksista on myös pelko, että viedään vasten tahtoa vaivaistaloon, jos ei pärjää omin avuin ja se tulee viranomaisten tietoon.

Muita ongelmia

- Kelan toimistoa ei kotipaikkakunnalla.
- Kirjastoissa ja muissa vastaavissa neuvontapisteissä ei asiantuntemusta, intymiteettisuoja ja palvelukyvyssä on puutteita.
- Liikkumisen ongelmat kodin ulkopuolelle.
- Kotiin ei saa palvelua, saattajaa ei ole.
- Hakemusten pitkät käsittelyajat.
- Liitteiden hankinta ja kopiointiongelmat.
- Lääkäriaikojen saanti vaikeaa lausuntoja varten.
- Päätösten ja korjauskehotusten ymmärtämisen vaikeudet.
- Kriisitilanteet: puolison kuolema, vuokran nousu remontin seurauksena sairaalalaskut.
- Laskujen eräpäivän ylittyminen – takautuvasti ei saa laskuun Kelan tukea, takaisinperinnän ongelmat.
- Tietosuojan, toisen puolesta toimimiseen ja takaisin soittopalveluun liittyvät ongelmat.
- Digiongelmia ei ole, koska ei ole varaa hankkia laitteita eikä voimavaroja opetella käyttämään niitä.

Köyhät eläkeläiset ovat usein yksinäisiä, kurjuuteensa sopeutuneita, ei verkostoja tai läheisiä ihmisiä. Kukaan ei edusta, aja heidän asiaa, puhu heidän puolestaan; eivät Vanhusneuvostot eikä eläkeläisjärjestöt. Tein kyselyn Pirkanmaalla 23 Vanhusneuvoston edustajalle, sain vain kolme vastausta.

Erään eläkeläisvaikuttajan lausuma voi selittää asiaa: ”Tunnen itseni nyt kovin keskiluokkaiseksi, koska en tunne ketään Kelan palveluja käyttävää ikäihmistä. Heitä varmasti on, mielipidepalstoja kun seuraa. Ja ehkä omassakin lähipiirissä heitä on, mutta pitävät ongelmat omana tietonaan”.

Haastattelin Tampereella ruokakassijonossa ihmisiä. Kukaan ei tuntenut vanhuksia, jotka eivät jaksu tulla ruokakasijonoon, hakemaan viikoittaista ruokakassia, joka saattaa painaa yli kahdeksan kiloa.

Haasteena on: yhteydensaanti kaikkein surkeimmassa asemassa oleviin eläkeläisiin ja heidän auttaminen etujen saajiksi.

Keinoja ongelmien ratkaisemiseksi

Meillä on yleinen, kaikkien tuntema hätänumero 112. Meillä pitäisi olla myös yleisesti tunnettu Kansalaistukinnumero. Soita meille, mihin kansalaistukeen olet oikeutettu. Me selvitämme ja autamme sinua saamaan sen konkreettisesti. Puhelin 007, siellä Sinulla on oma James Bond, joka on palveluksessasi ja hoitaa asiasi kuntoon.

Tarvitaan siis yksi palveleva puhelinnumero ja yksi myönteinen tukinimike, esimerkiksi Kansalaistuki, joka viranomaisten sisäisillä kustannuspaikoilla jakaantuu sitten eri tukinimikkeiksi.

Kansalaistukea tulee kohdistaa köyhille vanhuksille myös ennaltaehkäisevänä toimeentulotukena yksilöllisesti esimerkiksi bussilla/taksilla liikkumiseen, kuntosali, uimahalli, sauna, ruokailu, kulttuuri, työväenopisto maksuihin. Nykyään vanhus voi saada tukia esim. fysioterapia/psykoterapia palveluihin, mutta mikä on niiden hinta ja vaikuttavuus, jos verrataan ennaltaehkäisevien palvelujen kustannuksiin ja hyötyihin?

Kuntien vastuulla olevien ennaltaehkäisevien palvelujen maksuja nostetaan säännöllisesti. Köyhillä vanhuksilla ei ole varaa käyttää näitä palveluja, joten he jäävät palvelujen ulkopuolelle.

Kunnissa olevien Seniorineuvolojen ja Kotitorien toiminta tulisi ulottaa talo/korttelitasolle, yhteistyötä Kelan, vuokratalojen sosiaalisen isännöinnin ja kolmannen sektorin kesken lisätä.

Yhteistyötä seurakuntien kanssa voitaisiin myös kehittää. Joka kunnassa on seurakunta, niissä vaitiolovelvollisia diakoniatyöntekijöitä, jotka tekevät kotikäyntejä. Seurakuntien toiminta ei ole nykyään sidottu uskonnolliseen vakaumukseen. Tampereen seurakuntien diakonia ja yhteiskuntavastuu johtajan Ville Aallon mukaan seurakuntien ja Kelan yhteistyölle ei ole seurakuntien taholla esteitä.

Vanhustutkimuksiin tulee ottaa mukaan palvelu/sosiaalihojajaat ja diakoniatyöntekijät, heitä tarvitaan kokemus- ja tietolähteenä, mutta myös tulkkeina, koska köyhillä vanhuksilla verbaalinen kyky ilmaista itseään voi olla puutteellinen, heille kerrottavan kulloisenkin tieteellisen tutkimuksen kontekstuaalisen eksistenttialismin paradigmaan ja diskurssiin.

Lopuksi

Köyhillä vanhuksilla on oltava oikeus saada tarvitsemaansa Kansalaistukea. Maailman onnellisimman kansan vanhuksilla on oltava tasa-arvoinen oikeus olla onnellinen, elää sisältörikasta elämää, saada terveys-, sosiaali-, ja ennaltaehkäiseviä palveluja, oikea-aikaisesti, riittävästi ja helposti.

Kansalaistuen käyttö on oltava myös kansalaisvelvollisuus, ettei Suomen kansantalous eläkeläisten kestävyysvajeen takia menisi aivan kuralle ja ettei nykyisen työssäkäyvän, hyvinvoivan keskiluokan pahin, häpeää aiheuttava pelko toteutuisi, että keskiluokka joutuu keppikerjuulle ja Kelan tukien käyttäjiksi.